

Férfi–nő-viszony Afganisztánban

Letavajová, Silvia: Tradičný vzťah afgánskeho muža a ženy a jeho zmeny na pozadí občianskej vojny. = Slovenský národopis, 49. roč. 2001. 1. no. 32–45. p.

Afganisztánban 1978, Mohhammad Daúd hatalmának megdöntése óta dúl a polgárháború. A belpolitikai viszonyokra jellemző, hogy az országban a „demokratikus–modernista” és a „fundamentalista” politikai–vallási rezsimek váltogatják egymást. A sorozatos békétlenségek következményei: rengeteg halott (1,2 millió), még több menekült és emigráns (számuk meghaladja az ötmilliót, természetesen az Oszama bin Laden kézrekerítéséért indult háború menekültjei ebben a számban még nincsenek benne), elpusztított környezet és nemzetgazdaság.

Szerzőnk tanulmányát annak feltételezésével írta meg, hogy a közeljövőben Szlovákiában is nőhet a menekültstátust kérő afgánok száma (mi tagadás: igencsak „jó orra volt”), miközben északi szomszédunk lakossága alig-alig tud valamit Afganisztánról, lakosságáról, vallásáról, kultúrájáról, s az ismeretlentől való félelem megnehezíti a szerencsétlen embercsoport megtűrését–befogadását.

Bevezetesként leszögezi, hogy a majdnem 20 milliós Afganisztánban több mint húsz nemzetiség él. Legtöbben a pastuk vannak (kb. 40%); rajtuk kívül a tadzsikok, nurisztániak, üzbégek, kazárok és türkmének száma jelentős. A lakosság 98%-a követi az iszlám vallást, ezen belül a szunnitáké a hegemonia (80%).

Az országban a mohamedán jognak és jogszolgáltatásnak, a sarijának egy szigorúbb változata, a pastunvali van érvényben. Ez valamennyi pastu számára előírja:

- a badalt (= az elkövetett büntett megbosszulásának kötelezettsége),
- a melmastiát (= a vendégszeretet, a vendég védelmének kötelezettsége),
- a tyrát (= a férfiaság, bátorság–merészség),
- a namust (= az asszonyok/nők helyzetét kifejező alapelv, amely szerint a nő a férfi számára védendő személyt jelent, aminek – egyebek mellett – folyománya, hogy a férfi saját asszonyait igyekszik megvédeni mások pillantásaitól is).

Letavajová a fenti elvek bemutatása után tanulmányát részint cseh (J. Bečka), lengyel (T. Martynowicz) és francia (M. Centilivres–Demont, P. Centilivres és O. Roy) szerzők műveire alapozva, részint pedig Szlovákiában tartózkodó afgán emigránsokat kikérdezve írta meg. A kikérdezéssel azt kívánta megtudni, hogy az afganisztáni hatalomváltások és a polgárháborús események mennyire kezdték ki, illetve mennyire szigorították a pastunvali alkalmazását, továbbá: az európai környezet volt-e hatással a kikérdezettek korábbi nézeteinek átalakulására.

A hagyományos afgán családot a tagoltság, a patriarchális társadalmi viszonyok és az endogámia jellemzi. A családi közösség három–öt generációt fog át. A legidősebb férfi, a chan irányítja és képviseli a családot. A hierarchiaképződés legfőbb ismérve a kor. A fivérek egyenjogúak annak a hasonlatnak a jegyében, hogy „egy kéz valamennyi ujjá fivére egymásnak, mégsem egyenlők”.

A családok összetartozását mi sem jellemzi jobban, mint az a törekvés, hogy az emigrációra kényszerültek mindent megtesznek annak érdekében, hogy minél előbb „kimentésék” Afganisztánból a család többi – valamennyi – tagját.

Az országban törvényes a többnejűség: a városokban egy, legfeljebb két felesége van a férfinak, falun akár négy feleséges család is előfordul.

A társadalom a két nem szeparálásának és a férfiak nők fölötti hatalmának elvén szerveződik. Ez még a lakáskultúrán is látható, ui. a híthű mozlímok lakása két részből áll. A férfiak számára és vendégfogadásra szolgál a bemak, a nők/asszonyok tartózkodási helyül pedig a zanana, a privát szféra színtere szolgál.

Az iszlám jog a nők számára gyakorlatilag lehetetlenné teszi, hogy bekapcsolódjanak az ország közéletébe, s kizárja őket a mecsetekben tartott imaalkalmakból is. Ami azonban a családi életet illeti, ott más a helyzet. Ott a nőket tisztelet övezi. A családfő számára kötelezettség, hogy az általa különösen tisztelendő anyát, a feleséget/feleségeket és lánygyerekeit védje, illetve eltartsa.

A polgárháború előtt alig akadt nő, aki munkaviszonyban lett volna. Addig a nő feladata a gyerekevelés és a háztartás vezetése volt. Teljes volt a nők függése a férfióktól. Ez a helyzet – a tálib hatalom megjelentéig – fokozatosan megváltozott: mindenekelőtt a városokban szaporodtak a női alkalmazottak (egészség- és oktatásügy, irodai munka). A tálibok felszámolták ezt a „szabadságot”, a nők számára még az iskolába járást is megtiltották.

Afganisztánban soha nem volt teljesen általános a nők arcának elfátyolozása. Különösen a politikai–gazdasági elithez tartozó nők tekintettek el tőle. A tálibok visszaállították nemcsak az arc elfátyolozását (ezt a fátyolt nevezik csadarnak), hanem a nők tetőtől-talpig beburkolását írják elő 9–10 éves kortól. Ez a csak szűk látási kivágást hagyó öltözet a csadri.

A közbeszédben a nőket nem szabad vagy legalábbis nem illik nevükön emlegetni. Ehelyett az „akinek atyja ez meg ez”-szerű szerkezetek használatosak.

Nőket az orvosok vagy csak a férfiak bemondása alapján vizsgálják, vagy csak – a férj jelenlétében – ruhán át. A tálibok az utóbbi „szabadosságot” is betiltották. Ehelyett gyakorolják a szelleműzést, az amulettek alkalmazását (ezek neve: tumár és rendszerint Korán-idézeteket tartalmaznak), ami a mullahok privilégiuma. Nem véletlen, hogy gyakori a gyermekágyi lázban való elhalálozás, és magas a csecsemőhalandóság (ezt kell kiegyenlíteniük az afgán nőknek 10–12 szüléssel). Az ország lakosságának életkora ugyancsak alacsony: 42 év.

A lányok családi nevelésének középpontjában a házas életre való felkészítés áll. Általában 14–18 éves korban adják őket férjhez, többnyire rokon családokba. A távoli párválasztás, mint atyai jog, ritka. Az időközben „mozlimmá körülmetélt” fiúk nősülése 21 éves koruk táján szokott megtörténni.

A vőlegény a menyasszony számára, hogy válás vagy megözvegyülés esetén legyen miből élnie, egy bizonyos összegű tőkét juttat. Ez a qalin (kalin, chalim).

Az eljegyzés és az esküvő igen nagy helyi esemény. Megünneplik annak rendje-módja szerint. Étél-ital és ajándékozás járja. Az eljegyzés (kis lagzi) közben a menyasszonyt az ismerős asszonyok-nők tökéletesen felkészítik: fürdőbe viszik, depillálják, arcát vastagon bepuderezik, hajára parfümöt öntenek. Maga az esküvő (nagy lagzi) három napig tart. Az első nap a sabe hena (hennás éjszaka), ahol a henna pirossága, amivel a menyasszony és a vőlegény kezét egyaránt bekenik, rituálisan profilaktikus célokat szolgál. Az esküvő e részének további szertartásai: a fiatal pár első egymást-megpillantása, de csak tükörben. A vőlegény ezen az éjszakán shahnak (úrnak) szólíttatik. Királyi ágy (fotel) készül, amelybe a menyasszonyt előbb beleültetik, majd kitessekelik belőle (ami a „normális” életre figyelmeztetik őt). A második nap a sabe nekach, amikor is a mullah meghozza a házassági szerződést, „kek”-nek nevezett kalácsban részesül a násznép, folyik a dínomdánom. A harmadik nap az elhálás éjszakája (sabe zefaf), melynek reggelén az asszony

anyja megkérdezi az ifjú férjet, szűz volt-e a lánya. Ha nem, a férj, ha akarja, ennek ellenére is megtarthatja. Azután a pár az atyai házba költözik.

A fent leírt rítus az ország zaklatott mindennapjaiban mindinkább érvényét veszti: a városokban rendszerek lettek az éttermekben tartott „európaias” esküvők, amelyek a tálibok zene-, video-, mulatozási és egyéb tilalmai miatt megrendezésüket illetően lassan ellehetetlenülnek.

A levírátus intézménye a pastuk körében ismeretes. Az özvegy 2–3 hónappal férje halála után általában a férj fitestvérével köt újabb házasságot.

Szerzőnk ezt követően bemutat egy szlovák–afgán esküvőt, amelyen a vőlegény pastu szokásait és a menyasszony szlovák szertartásait megpróbálták úgy-ahogy ötvözni.

Egyébként nem megy ritkaság számba az afgán férfiak által kezdeményezett távesküvő sem: ők a számukra azilumot biztosító országokból nyilatkoztatják ki, hogy feleségül veszik ezt vagy azt az Afganisztánban élő lányt. A szertartást az anyaországban rendezik meg, s aztán a feleség már csak arra vár, hogy soha nem látott férje mikor és milyen alkalmat talál „kimenekítésére”.

Szerzőnknek több informátora bevallotta, hogy tulajdonképpen mint menekült és/vagy emigráns csak most kezdi megismerni az igazi Koránt, ui. Afganisztánban az arab nyelvű Korán van használatban, amit az afgánok nem értenek. A mullahok nyelvi átültetései viszont nem egy esetben önkényesek. Az igazi Koránban sok minden másképpen van, mint ahogy korábban mondták nekik.

Futala Tibor

Milyen jövő vár az Afrika déli részén élő fehérekre?

Onana, Jean-Baptiste: Afrique australe: quel avenir pour les blancs? = Politique internationale, 2001. 91. no. 307–322. p.

A szerző Dél-Afrika-szakértő, egyetemi előadó.

Földrajzi elhelyezkedésüknél fogva Dél-Afrika, Zimbabwe és Namíbia számos természeti hasonlóságot mutat. Ezeken túl mindhárom ország megismerte az apartheidet, és még hosszú ideig kísérteni fogja őket a múlt, noha valamennyien megérték, hogy az „egy ember, egy szavazat” elvét követő első olyan választáson, ahol együtt szavazhattak a fehérekkel, a feketék kerültek többségi hatalomra. Utóbbiak mindenütt megörökölték a fehér kisebbség kezében lévő kiváló minőségű, nagyon mozgékony gazdaságot. S nem utolsósorban mindegyik országban megindult a fekete többség felzárkóztatásának némi-leg ellentmondásos folyamata.

A dél-afrikai fehér ember egyre gyakrabban találkozik azzal a problémával, hogy a helyi hatalom által támogatva, a fekete lakosság megkérdőjelezi gazdasági dominanciáját. A nézeteltérések skálája gazdag, a rosszállástól az erőszakon át a politikai, fizikai megfélemlítésig terjed. A helyzetet rontja, hogy a gyarmati rendszer alól felszabadultak nem rendelkeznek kellő kormányzati gyakorlattal. Ehhez hozzájárul a klánérdek, a keverék etnikumok kérdésköre, s valamennyi oda vezet, hogy jogos föltenni a címben feltett kérdést: milyen jövő vár a fehérekre Afrika déli részén a folytonos politikai nyugtalanságban?